

## II. ARTYKUŁY NAUKOWE: PRACA SOCJALNA Z RODZINĄ

Studia nad Rodziną  
UKSW  
2018 R. XXII nr 4 (49)

Monika WIKTOROWICZ-SOSNOWSKA\*

### PRACA SOCJALNA Z RODZINĄ ZASTĘPCZĄ

#### *Streszczenie*

*Rodzina stanowi podstawową przestrzeń dla kształtowania młodego człowieka. Jest dzisiaj najważniejszą z alternatywnych form opieki nad dzieckiem – podmiotem. Wymaga szczególnej uwagi i zainteresowania, zwłaszcza tych, których celem jest niesienie wsparcia oraz pomoc. Istotnego charakteru nabiera zatem praca socjalna, jako forma wsparcia i pomocy realizowanych na rzecz rodzin zastępczych. W artykule przedstawiono perspektywę Empowermentu będącą fundamentem solidnej pracy socjalnej oraz pożądanym aktywności pracownika socjalnego. Pomijanie ich jako wskazówek do współpracy z rodziną zastępczą jest zamknięciem pracy socjalnej w standardowych formach pomagania, skoncentrowanych na problemach, nie zaś zasobach rodziny. Tworzą się wówczas blokady utrudniające szersze postrzeganie rzeczywistości, jaką stanowi rodzina zastępcza. Tymczasem relacyjność w pracy socjalnej silnie oddziałuje na ten najważniejszy podmiot, czyli na rodzinę, i stanowi gwarancję dobrej współpracy.*

**Słowa kluczowe:** rodzina zastępcza, praca socjalna, Empowerment.

#### **Wstęp**

Rodzina od czasów najdawniejszych jest podstawowym, niepowtarzalnym środowiskiem rozwoju i wychowania dziecka. To w niej młody człowiek uczy się norm, przyswaja wartości. Tu kształtuje się osobowość i tożsamość jednostki. Rodzina ma wychowywać, uczyć. Ma być ostoją bezpieczeństwa. Tak jak wszystko inne rodzina podlega przeobrażeniom. Owe zmiany wywołują pozytywne skutki,

---

\* **Dr Monika Wiktorowicz-Sosnowska** – socjolog, adiunkt, Instytut Socjologii, Uniwersytet Wrocławski.

ale również negatywnie oddziałują na życie rodzinne. Wśród tych negatywnych oddziaływań można wymienić na przykład: rozluźnienie więzi wewnątrzrodziny, migracje rodziców i problem eurosieroctwa, stare i nowe rodzaje uzależnień, nadmierne zaangażowanie w pracę zawodową.

Kiedy w rodzinie pojawiają się trudności, zakłócają jej dotychczasowy sposób funkcjonowania. Rodziny podejmują wiele prób poradzenia sobie z nową rzeczywistością. Nie zawsze są w stanie rozwiązać sytuację stresową samodzielnie. Zwłaszcza wówczas, kiedy problemy się piętrzą. Według Fritza Schützego i Gerarda Riemanna dochodzi wówczas do nagromadzenia potencjału trajektoryjnego, czyli ciągu następujących po sobie wydarzeń, prowadzących do dezorganizacji życia spowodowanej brakiem umiejętności radzenia sobie z trudnościami<sup>1</sup>. Rzadko się przy tym zdarza, by problemy, z którymi może się mierzyć rodzina, spadały na nią nagle. Jednostka lub rodzina zdaje się ich nie dostrzegać i pozostaje biernym odbiorcą trajektoryjnej rzeczywistości.

Rodzina zatem oddziałuje na młodego człowieka w sposób intensywny, bez względu na to, czy jej celem jest budowanie relacji opartej na emocjach, miłości i zaufania, czy też przejawia cechy dysfunkcjonalności. Dlatego rodzina jest korzystniejszym dla dziecka środowiskiem niż opieka instytucjonalna

Biorąc pod uwagę powyższe, uważam, że najważniejszym spośród alternatywnych form opieki nad dzieckiem podmiotem jest dzisiaj rodzina zastępcza. Z tego też powodu rodzinę zastępczą, a przede wszystkim pracę socjalną z rodziną zastępczą uczyniłam przedmiotem analizy niniejszego artykułu. Ponadto celem artykułu jest próba przedstawienia wybranych przykładów sytuacji utrudniających lub ułatwiających pracę socjalną oraz zobrazowanie doniosłej roli pracownika socjalnego w procesie wspierania rodziny zastępczej w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczej względem umieszczonego w niej dziecka. Rola pracownika socjalnego nadal nie jest doceniana przez społeczeństwo. Może to skutkować pojawieniem się barier utrudniających pracę socjalną z rodziną zastępczą, która jako najlepsza z alternatyw wsparcia dziecka, wymaga szczególnej troski. Istotne jest, by podkreślić, że współpraca między rodziną zastępczą a pracownikiem socjalnym ma wpływ na funkcjonowanie rodziny zastępczej, w tym niewątpliwie wpływa na dziecko. Należy dodać, że opisywane w referacie zjawiska zostały jedynie zaakcentowane, a ich celem jest zainteresowanie czytelnika omawianą problematyką. Wymagają zatem dalszego uszczegółowienia.

---

<sup>1</sup> G. Riemann, F. Schütze, „Trajektoria” jako podstawowa koncepcja teoretyczna w analizach cierpienia i bezładnych procesów społecznych, w: *Metoda biograficzna w socjologii*, red. K. Kazimierska, Nomos, Kraków 2012, s. 407.

### Kilka aspektów prawnych oraz pojęć związanych z opieką zastępczą

Opieka zastępcza jak sama nazwa wskazuje jest formą czasowego wsparcia osoby dorosłej, częściej dziecka, które wymaga zabezpieczenia szeroko rozumianych potrzeb rozwojowych: bytowych, emocjonalnych oraz kulturowych. W literaturze przedmiotu można spotkać wiele określeń związanych z opieką zastępczą m.in.: wsparcie, pomaganie, opieka, asystowanie. „(...) pojęcie „wsparcie w ogóle” rozumieć można jako rodzaj zrelatywizowanego pomagania o charakterze wzmacniania jednostki (jednostek, grupy, społeczności), gdy znajduje się ona (one) w sytuacji z pogranicza trudności (...). Może być więc ułatwieniem, podniesieniem komfortu lub wzmocnieniem więzi”<sup>2</sup>. Zdarza się, że terminy te stosuje się zamiennie. Ponadto terminy te się przenikają i trudno określić granicę każdego z nich. Niewątpliwie jednak trzeba dodać, że dziecko umieszczone w rodzinie zastępczej potrzebuje zarówno opieki, pomocy i wsparcia.

Takie typy działań, które obejmują zarówno rodziców biologicznych, jak i rodziców zastępczych są przede wszystkim skoncentrowane wokół trzech podstawowych działań, które wymienia A. Żukiewicz<sup>3</sup>:

- a. działania prewencyjne (kształtowanie kompetencji społecznych, komunikacyjnych, czy wychowawczych u potencjalnych rodziców;
- b. działania wspomagające (adresowane do rodzin, mających braki w kompetencjach, prowadzące do niewydolności wychowawczej;
- c. działania zastępcze (kompensacyjne), w ramach których dochodzi do zmiany środowiska rodzinnego z uwagi na brak możliwości efektywnego wsparcia dziecka.

Naprzeciw działaniom kompensacyjnym wychodzi Ustawa o Wspieraniu Rodziny i Systemie Pieczy Zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 roku, która priorytetowo traktuje rodzinną formę opieki zastępczej.

Artykuł 32 niniejszej Ustawy brzmi: „Piecza zastępcza jest sprawowana w przypadku niemożności zapewnienia dziecku opieki i wychowania przez rodziców”. Z kolei art. 35 wspomnianej ustawy mówi o tym, że umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej następuje na podstawie orzeczenia sądu, na wniosek lub za zgodą rodziców.

---

<sup>2</sup> G. Gajewska, *Wsparcie dziecka w rozwoju. Konteksty opieki i edukacji*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2009, s. 43.

<sup>3</sup> A. Żukiewicz, *Rodzicielstwo zastępcze w perspektywie społeczno – pedagogicznej*, w: *Rodzicielstwo zastępcze w perspektywie teoretycznej i praktycznej*, red. A. Żukiewicz, Akapit, Toruń 2011, s. 60.

Ustawa reguluje kwestie opieki nad dzieckiem poprzez wyszczególnienie form rodzinnej pieczy zastępczej. Artykuł 39 niniejszej ustawy wśród form rodzinnej pieczy zastępczej wymienia rodzinę zastępczą i rodzinny dom dziecka. Rodzinę zastępczą podzielono na: spokrewnioną (przy czym pokrewieństwo ustalono względem wstępnych i rodzeństwa), niezawodową i zawodową, w tym zawodową pełniącą funkcję pogotowia rodzinnego i zawodową specjalistyczną.

Ustawa o Wspieraniu Rodziny i Systemie Pieczy Zastępczej weszła w życie z dniem 1 stycznia 2012 roku i wprowadziła wiele zmian, których nadrzędnym celem jest wsparcie rodzin zastępczych. Jednym z nich jest wprowadzenie roli koordynatora pieczy zastępczej – zadaniem jest monitorowanie i wspieranie rodziny zastępczej. Należy dodać, że ustawa wprowadziła również limit rodzin, które pozostają pod opieką koordynatora. Jest to nie więcej niż 15 rodzin zastępczych zawodowych, rodzin zastępczych niezawodowych lub rodzinnych domów dziecka. Ustawa nie określa jednocześnie takiego limitu w stosunku do pracownika socjalnego. Choć zapis ten budzi wątpliwości co do podziału rodzin między koordynatorów i pracowników socjalnych, trzeba podkreślić, że podział ten wpłynął niewątpliwie pozytywnie na pracowników socjalnych. Zmniejszył ilość środowisk przypadających na danego pracownika, a tym samym przyczynił się do uniknięcia dużej dysproporcji na płaszczyźnie ilości rodzin, które temu wsparciu podlegają.

Równie istotną kwestią jest pomoc finansowa dla rodzin zastępczych: obowiązkowa, jak i – w przypadku wielu ośrodków pomocy społecznej – fakultatywna, związana chociażby z dofinansowaniem do wypoczynku dziecka. Rodzice zastępczy mają możliwość skorzystania ze szkoleń podnoszących ich kompetencje wychowawcze. Mają zagwarantowane wsparcie psychologiczne. Te i inne ujęte w stosownej ustawie zadania mają na celu zapewnienie właściwej formy pomocy rodzinie zastępczej i umieszczoneму w niej dziecku.

Akty prawne, które organizują rodzinę zastępczą, wynikają ze wspomnianej Ustawy oraz Ustawy o Pomocy Społecznej z 12 marca 2004r., obowiązującej w tzw. okresie przejściowym. Instytucją odpowiedzialną za funkcjonowanie tej formy pieczy jest Organizator Rodzinnej Pieczy Zastępczej (czyli na przykład Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej zwany MOPS-em czy Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie zwane PCPR-em, w których tworzy się odrębne działy Rodzinnej Pieczy Zastępczej – tak jest we Wrocławiu). Z ramienia instytucji pomocy społecznej osobą wspierającą rodzinę zastępczą jest zazwyczaj pracownik socjalny lub koordynator rodziny zastępczej. Na rodzinie zastępczej również ciążyą obowiązki wynikające z ustawy. Jest ona bowiem zobowiązana do współpracy z kuratorem sądowym oraz pracownikiem OPS-u (Ośrodka Pomocy Społecznej). Pracownik socjalny natomiast realizuje pracę socjalną na rzecz rodzin zastępczych. Praca socjalna obok wsparcia materialnego oraz usług jest instrumentem, którym posługuje

się pomoc społeczną. W literaturze naukowej można znaleźć wiele definicji pracy socjalnej. Wszystkie jednak sprowadzają się do wspólnych elementów mających istotne znaczenie w procesie pomagania.

### **Praca socjalna w rodzinie zastępczej**

W sytuacjach, w których rodzina naturalna nie jest w stanie wypełniać swoich ról i wynikających z nich zadań, alternatywą dla wychowania dziecka jest rodzina zastępcza lub piecza instytucjonalna. Sytuacje te to chociażby alkoholizm, narkomania, bezrobocie, choroba członka rodziny, które w sposób skuteczny utrudniają realizację podstawowych funkcji w rodzinie.

W rodzinnej pieczy zastępczej praca socjalna, jak sama nazwa wskazuje, powinna być skupiona na rodzinie. Nie tylko na rodzinie zastępczej, ale również na rodzicach biologicznych dziecka umieszczonego w pieczy zastępczej, w przypadku kiedy jest taka możliwość. Jest to o tyle istotne, że działania pracownika socjalnego powinny być skoncentrowane również na jak najszybszym powrocie dziecka do dotychczasowego środowiska rodzinnego. Tę aktywność zawodową pracownik socjalny powinien także skierować na relacje między rodzeństwem czy dzieckiem a jego biologicznymi dziadkami. Jest to poszukiwanie zasobów w najbliższym środowisku dziecka. Należy również podkreślić, że każdy z członków rodziny stanowi zasób dla całego systemu, ale również każdy wnosi do systemu rodzinnego różne problemy oraz subiektywną ich perspektywę. Taka sytuacja wymaga od pracownika socjalnego lub koordynatora rodziny zastępczej spojrzenia na problemy z perspektywy każdej osoby w rodzinie. Tak postrzegana praca socjalna z rodziną zastępczą jest wielopoziomowym procesem, zorientowanym na wielopropblemowość i złożoność sytuacji, w które uwikłana jest rodzina.

Praca socjalna jest zatem typem aktywności zawodowej wymagającej odpowiednich kwalifikacji, której adresatem jest jednostka, rodzina zagrożona trudną sytuacją życiową lub społeczność lokalna. Celem pracy socjalnej jest poprawa funkcjonowania indywidualnego, społecznego jednostek czy grup, czego efektem jest doprowadzenie do samodzielności życiowej<sup>4</sup>.

Należy jednocześnie dodać, że praca socjalna od osób udzielających pomocy wymaga także wiedzy oraz umiejętności elastycznego wchodzenia w role zawodowe, takie jak na przykład: mediator, planista, nauczyciel. Czasem role te wykonywane są jednocześnie<sup>5</sup>. Osoba wspierająca rodzinę zastępczą stoi przed

---

<sup>4</sup> T. Kaźmierczak i M. Łuczyńska red., *Wprowadzenie do pomocy społecznej*, BPS, Katowice 1998, s. 93.

<sup>5</sup> Tamże, s. 85-91.

koniecznością zastosowania wielowymiarowych oddziaływań. I chociaż trzeba podkreślić, że nie każda rodzina zastępcza jest dysfunkcyjna, sam fakt sądowego jej ustanowienia jest sygnałem dysfunkcji i problemów rodziny, z której dziecko pochodzi. Problemy te wraz z umieszczeniem w rodzinnej pieczy zastępczej wnosi dziecko do nowej rodziny. Są to przede wszystkim traumatyczne doświadczenia wyniesione z domu rodzinnego. Dziecko w bardzo różny sposób radzi sobie z tymi doświadczeniami. Jest to szczególnie trudne, kiedy mimo doświadczanej przemocy czy zaniedbań ze strony rodziców lub jednego z nich dziecko nie jest dostatecznie zabezpieczone przed kontaktem i dalszym negatywnym oddziaływaniem z ich strony. Tak się dzieje chociażby w przypadku, kiedy rodzic lub oboje rodziców zamieszkują wspólnie z rodziną zastępczą, a ich wpływ na dziecko jest destrukcyjny. Strategie radzenia sobie z tą rzeczywistością, które przyjmuje dziecko, mocno oddziałują wówczas także na rodzinę zastępczą. Problemy te zaburzają dotychczasowe funkcjonowanie rodziny, dla którego poprawy niezbędne jest wsparcie udzielone rodzinie z zewnątrz.

Początkiem pracy socjalnej i podstawą dobrej współpracy między pracownikiem socjalnym a rodziną jest zbudowanie relacji oraz dobrej komunikacji. Marta Łuczyńska podkreśla: „Kluczowym wydaje się pojęcie relacji w pracy socjalnej, relacji pomiędzy pracownikiem socjalnym a klientem, bez której żadna z jej metod nie ma szans bycia realizowaną w sposób profesjonalny. Jest ona czymś pierwotnym wobec każdej metody, gdyż to dzięki niej staje się możliwym dopiero ich adekwatny, co do potrzeb klienta, dobór”<sup>6</sup>.

Relacja ta jest przestrzenią opartą na zaufaniu i poczuciu bezpieczeństwa. Zbudowanie takiej relacji wymaga ciągłej aktywności. Jest to proces, a nie działanie akcyjne. Proces z kolei jest osadzony w perspektywie czasowej. Barrierami, które mogą mieć wpływ na pracę socjalną, są działania pracownika socjalnego związane z realizacją przepisów, chociażby wspomnianej w artykule Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Realizacja przepisów wymaga ich egzekwowania. Na obu stronach tej relacji (na pracowniku socjalnym i na rodzinie) ciąży zatem pewne obowiązki. A zadania wynikające z realizacji ustawy są obwarowane terminami. Jest to przykład sytuacji, która stawia pracownika socjalnego w roli kontrolującego i egzekwującego pewne zachowania. Oczywiście należy podkreślić, że w tej konkretnej sytuacji rodzina nie musi tracić podmiotowości.

W jaki sposób zatem zbudować tę relację, będącą warunkiem dobrej pracy socjalnej, kiedy na wstępie współpracy pojawiają się wymagania? Warunkiem dobrej pracy socjalnej jest stworzenie relacji opartej o wspomniane wartości zaufania i bezpieczeństwa.

---

<sup>6</sup> Tamże, s. 19.

Jednak równie istotnym czynnikiem współpracy jest dobra komunikacja, która wymaga definicji sytuacji. Na tę definicję nakładają się informacje co do roli, jaką będzie pełnił pracownik socjalny, ale również to, jaką rolę i obowiązki w tej relacji ma rodzina zastępcza. Zdarza się bowiem, że nowo zawiązana rodzina zastępcza składając przed sądem deklarację podjęcia się wychowania dziecka i opieki nad nim, nie ma świadomości ciężących na niej zadań wynikających z Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Są to przypadki rodzin, które podejmują się opieki nad dzieckiem z poczucia obowiązku i więzi wynikających z pokrewieństwa z dzieckiem. Dopiero pierwsza wizyta pracownika socjalnego jest momentem uświadamiającym wielość zadań wiążących się z nową rolą w rodzinie.

Jak podkreśla Tomasz Kaźmierczak, pomoc społeczna w potocznym postrzeganiu jest interpretowana jako instytucja wspierająca osoby niezaradne, nie będące w stanie samodzielnie przezwyciężyć problemu<sup>7</sup>. Rodziny zastępcze, zwłaszcza te, które dobrowolnie i świadomie zgłosiły swoją kandydaturę do pełnienia funkcji rodzica zastępczego (zazwyczaj są to rodziny nie mające pokrewieństwa z dzieckiem) i odbyły szkolenie przygotowujące do nowej roli, nie zawsze identyfikują się ze statusem rodziny zastępczej. Próbują zachować anonimowość poprzez chociażby nadanie dziecku przyjętemu do rodziny własnego nazwiska. Jest to jeden z elementów identyfikacji dziecka, jako członka rodziny, która przekłada się na funkcjonowanie dziecka w nowym środowisku zastępczym.

### **Różne sytuacje związane z pełnieniem funkcji rodziny zastępczej – propozycje wsparcia**

Wraz z decyzją o korzystaniu z pomocy pieniężnej na częściowe pokrycie kosztów utrzymania dziecka rodziny te zaznaczają swój „związek” z instytucją pomocy społecznej. Tym samym „skazane są na społeczną jawność tego faktu”<sup>8</sup>. Rodziny podejmują wówczas próbę funkcjonowania na pograniczu „normalności” definiowanej jako pełna rodzina samodzielnie rozwiązująca ewentualne problemy i pograniczu „zależności” charakteryzującej się koniecznością współpracy z pracownikami instytucji pomocy społecznej. Druga z opisanych sytuacji jest definiowana często przez rodziców zastępczych jako sytuacja przymusu i podporządkowania się<sup>9</sup>. Tym samym wywołuje opór i niechęć rodziny względem

---

<sup>7</sup> T. Kaźmierczak, M. Łuczyńska, *Wprowadzenie do pomocy ...* dz. cyt., s. 154.

<sup>8</sup> Tamże.

<sup>9</sup> Takie informacje autorka referatu otrzymywała od rodzin zastępczych podczas wieloletniej pracy w Miejskim Ośrodku Pomocy Społecznej we Wrocławiu w trakcie obserwacji uczestniczącej czynnej.

pracowników socjalnych, stanowiąc utrudnienie dla budowania dobrej relacji i współpracy. Ponadto sytuacja przymusu i podporządkowania się zakłada pewną niesymetryczność relacji, stawiając rodzinę na zgoła niższej pozycji. W takiej sytuacji istotne jest również zwrócenie uwagi na oczekiwania rodziny co do roli, jaką ma pełnić w niej pracownik socjalny. Oczekiwania rodziny sprowadzają się zatem do postaw wsparcia, natomiast egzekwowanie przepisów, których nie da się negocjować, rodzina postrzega jako element kontroli. Podmiotowość rodziny w takich przypadkach ulega zachwianiu. To bardzo dobry przykład, że oczekiwania co do roli oraz obowiązki w relacji pracownik socjalny – rodzina, opartej na dialogu i wzajemnym szacunku, powinny być przedyskutowane na wstępie tej współpracy.

Pożądanym kierunkiem pracy socjalnej jest *Empowerment*, czyli bazowanie na zasobach. Wydobywanie z człowieka (rodziny) tego, co jest w nim najbardziej wartościowe, oznacza możliwość uzyskania przez niego kontroli nad własnym życiem, niezbędnej do realizacji celów<sup>10</sup>. Pracownik socjalny oddziałuje na jednostkę czy rodzinę w taki sposób, by spojrzała na siebie i otaczającą rzeczywistość z innej niż dotychczas perspektywy – nie przez pryzmat trudności i problemów, ale poprzez zasoby, czyli atuty i posiadane zdolności. W taki sposób uruchamia się proces pożądanых zmian<sup>11</sup>. Przyjęcie dziecka do rodziny zastępczej, której życie opierało się uprzednio na względnym spokoju, wymaga także spojrzenia na nową sytuację, role, w które wchodzi rodzice zastępczy, oraz cały system rodzinny i jego poszczególne elementy. Jest to bardzo istotne, ponieważ wraz z przyjęciem dziecka do rodziny zmienia się cały jej system, w którym pewne role i obowiązki czy zadania wymagają redefinicji. Każda zmiana jest wytrąceniem rodziny z dotychczasowego ładu i harmonii. Zmiana może wzbudzać wątpliwości, a te z kolei generują sytuacje stresowe. Praca socjalna oparta na idei *Empowermentu* pozwala na podmiotowe traktowanie i poszukiwanie w rodzinie tego, co najlepsze, czyli kompetencji i zasobów niezbędnych do poradzenia sobie z nową rzeczywistością. To kierunek aktywności pracownika socjalnego, który nawet przy chwilowej niepewności rodziny dostrzeże i umiejętnie podkreśli jej mocne strony tak, by sięgała po konstruktywne strategie radzenia sobie z chwilowymi trudnościami. Pracownik socjalny towarzyszy rodzinie w przeorganizowaniu jej dotychczasowego życia. Podmiotowość rodziny widoczna jest wówczas chociażby w jej zaangażowaniu w proces zmiany własnego życia. Rodzina jest aktywnym podmiotem działania, świadomym własnych możliwości i ograniczeń.

---

<sup>10</sup> I. Krasiejko, *Metodyka działania asystenta rodziny. Podejście skoncentrowane na rozwiązaniach w pracy socjalnej*, Śląsk, Katowice 2010, s. 50.

<sup>11</sup> Tamże, s. 55.



W literaturze przedmiotu koncepcja *Empowermentu* opiera się na następujących założeniach<sup>12</sup>:

- rodzina czy jednostka są najlepiej zorientowane we własnych potrzebach;
- rodzina posiada wystarczające zdolności niezbędne do rozwiązywania bieżących trudności, choć nie zawsze ma świadomość swoich zasobów;
- praca socjalna opiera się na relacji między klientem a pracownikiem socjalnym;
- przy współpracy z pracownikiem socjalnym rodzina określa cele do osiągnięcia;
- rodzina uczestniczy we wszystkich decyzjach, które dotyczą jej samej i poszczególnych członków systemu rodzinnego;
- respektowanie autonomii rodziny oraz jej granic przez pracownika socjalnego stanowi szczególnie element współpracy między tymi podmiotami.

Praca socjalna jest zatem procesem prowadzącym do zmiany życia czy funkcjonowania rodziny, definiowanej jako aktywny i świadomy podmiot. Tylko zaangażowanie jednostki (rodziny) w proces zmiany własnego życia może uruchomić w niej poczucie sprawstwa. Praca socjalna zakłada również relacyjność, w której partnerzy wzajemnie na siebie oddziałują. Wymaga zatem pewnych uzgodnień i wspólnych definicji jako elementów skutecznej komunikacji. Zbudowane w taki sposób relacje między pracownikiem socjalnym a rodziną mają wpływ na całościową pracę socjalną. Należy podkreślić, że praca socjalna ujmowana w perspektywie działań procesowych ma swoją ograniczoność czasową. Oznacza to, że podobnie jak daje się zaznaczyć jej początek, praca socjalna ma również swój koniec. Towarzyszenie rodzinie przez pracownika socjalnego i wspieranie jej w działaniach powinny ulec z czasem zahamowaniu. Ma to istotne znaczenie w kształtowaniu postaw jednostek, które w długotrwałym, niezmiennym procesie wsparcia stają się biernymi odbiorcami zmian autorstwa innych. Jednostki te nabywają wówczas zachowań charakterystycznych dla zjawiska wyuczonej bezradności, kształtując postawy bierności pozbawionej motywacji do działania. Z reguły momentem określanym jako zakończenie pracy socjalnej jest cel, który został przez rodzinę osiągnięty. Może to być na przykład: aktywizacja zawodowa, edukacja, wyjście z uzależnienia, oddłużenie mieszkania czy powrót dziecka do rodziny biologicznej. To tylko niektóre z problemów, z którymi rodzina może się zmagać. Należy przy tym podkreślić, że rodziny korzystające ze wsparcia instytucji pomocy społecznej rzadko, a nawet wcale nie mierzą się tylko z jednym problemem. Są to zazwyczaj rodziny, w których praca socjalna powinna uwzględniać

---

<sup>12</sup> J. Szczepkowski, *Praca socjalna – podejście skoncentrowane na rozwiązaniach*, Akapit, Toruń 2010, s. 19-20.

wielopropblematowość wynikającą ze złożonej sytuacji życiowej. Perspektywa ta wymaga ze strony pracownika socjalnego wielowymiarowych, złożonych i gruntownych oddziaływań<sup>13</sup>.

Praca socjalna z rodziną zastępczą trwa często przez wiele lat, a moment jej zaprzestania wyznacza nierzadko osiągnięcie pełnoletniości przez wychowanka rodziny zastępczej i jego wyprowadzka z dotychczasowego środowiska rodzinnego. Aktywność pracownika socjalnego wymaga czujności, by wieloletnia współpraca nie stała się rodzajem uzależnienia się klienta od osoby wspierającej.

Pracownik socjalny pełni istotną rolę w procesie zmiany funkcjonowania rodziny lub wzmocnieniu jej dotychczasowych zasobów. Zdarza się, że rodzina pod ciężarem trosk nie widzi szans na poprawę własnej sytuacji życiowej. Pracownik socjalny jest tym, który rozpala nadzieję, wskazując na mocne strony rodziny, i wzmacnia tym samym poczucie jej wartości oraz uruchamia proces sprawstwa nad własnym życiem jej członków.

Praca socjalna jest procesem dynamicznym, to znaczy ulegającym ciągłym modyfikacjom i uzgodnieniom, będącym odpowiedzią na potrzeby klienta. Aktywność pracownika socjalnego nie jest zatem constans. Praca socjalna nie jest zawieszona w próżni. Powinna być dostosowywana do zmiennej rzeczywistości. Staje się wówczas odpowiedzią na potrzeby tych, którzy wsparcia wymagają.

### Podsumowanie

Reasumując, praca socjalna z rodziną zastępczą stanowi dziś ważną alternatywną przestrzeń dla wychowania dzieci potrzebujących opieki i wsparcia, które z jakichś przyczyn nie mogą wychowywać się w rodzinach biologicznych. Istotne jest zatem zwrócenie uwagi na ten obszar oddziaływań ze strony pracowników instytucji oferujących wsparcie i pomoc. Praca socjalna jest tym typem aktywności, której nie da się zamknąć w powtarzalnych, standardowych czynnościach, ponieważ jest służbą człowieka dla człowieka w warunkach zgoła odmiennych, nietypowych sytuacji. W pracy socjalnej ważne są zatem: podmiotowe traktowanie klienta, zdefiniowanie relacji pomocowej oraz wzajemnych oczekiwań, budowanie relacji opartej na poczuciu bezpieczeństwa i zaufania, jak również kształtowanie u pracowników socjalnych świadomości, że wraz z wejściem do rodziny zastępczej stają się częścią jej biografii. Świadomość ta, ściślej ujmując, dotyczy obecności pracownika socjalnego w historii życia rodziny. Słuchając historii życia, przeprowadzający wywiad pracownik socjalny „[...] jest wpuszczony do świata przeżyć po to, aby zrozumieć, a nie wiedzieć, współodczuwać, a nie oceniać, pytać, nie

---

<sup>13</sup> Tamże.

zaś rozstrzygać”<sup>14</sup>. Ponadto ma wydobywać z człowieka to, co najlepsze, budować poczucie sprawstwa i dać prawo do samostanowienia. Zaproponowana w referacie metoda *Empowermentu* w pracy z rodziną zastępczą ma zaowocować usamodzielnieniem rodziny i realizacją ustalonych wspólnie celów. Należy jednak pamiętać, że nie jest to jedyna metoda, którą można wykorzystać w pracy z rodziną. Pracownik socjalny jest tym *znaczącym innym*, który towarzyszy w procesie zmiany i subtelnie, ale z niepohamowaną odwagą uczestniczy w budowaniu ludzkich biografii. Paleta metod i narzędzi, z jakich dokonuje wyboru, nie stanowi przeszkody dla realizacji celów pracy socjalnej. Wręcz przeciwnie – świadomość możliwości różnorodnego wyboru otwiera szanse na poznanie rodziny jako podmiotu oglądanego z wielu perspektyw.

### Bibliografia

Gajewska G., *Wsparcie dziecka w rozwoju. Konteksty opieki i edukacji*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2009.

Kaźmierczak T., Łuczyńska M., red., *Wprowadzenie do pomocy społecznej*, BPS, Katowice 1998.

Krasiejko I., *Metodyka działania asystenta rodziny. Podejście skoncentrowane na rozwiązaniach w pracy socjalnej*, Śląsk, Katowice 2010.

Łuczyńska M., *Kliniczna praca socjalna*, w: *W stronę aktywnych służb społecznych*, red. Kaźmierczak T., Rymśza M., Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2012.

Nowak-Dziemianowicz M., *Podmiot w narracjach. Narracja, autobiografia, tożsamość*, „Forum Oświatowe” 2008, numer specjalny.

Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, *System wspierania i formy pracy z rodziną*, Kraków 2013.

Riemann G., Schütze F., „Trajektoria” jako podstawowa koncepcja teoretyczna w analizach cierpienia i bezładnych procesów społecznych, w: *Metoda biograficzna w socjologii*, red. K. Kazimierska, Nomos, Kraków 2012.

Szczepkowski J., *Praca socjalna – podejście skoncentrowane na rozwiązaniach*, Akapit, Toruń 2010.

Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej.

Żukiewicz A., *Rodzicielstwo zastępcze w perspektywie społeczno-pedagogicznej*, w: *Rodzicielstwo zastępcze w perspektywie teoretycznej i praktycznej*, red. A. Żukiewicz, Akapit, Toruń 2011.

---

<sup>14</sup> M. Nowak-Dziemianowicz, *Podmiot w narracjach. Narracja, autobiografia, tożsamość*, „Forum Oświatowe” 2008, numer specjalny, s. 194.

**Monika Wiktorowicz-Sosnowska: Social work with foster family****Summary**

*Family is a basic space for shaping a young person. The family is today the most important alternative form of child custody. Requires special attention and interest, especially those whose purpose is to provide support and assistance. Therefore, social work is becoming an important character as a form of support and help for foster families. The article presents an empowerment perspective, which is the foundation of solid social work and the desired social worker's activity. Bypassing them as a guide to working with a foster family is the closure of social work in standard forms of help, focused on problems rather than family resources. There are then blockades that hinder the wider perception of reality as a surrogate family. Meanwhile, relativity in social work has a strong influence on the most important person in the family and provides a guarantee of good cooperation.*

**Key words:** foster family, social work, *Empowerment*.